

Az erdélyi románok sztereotípiái a magyarokról a 19. század első felében¹

A román gondolkodásmódban megjelenő magyarságkép témája szinte teljességgel hiányzik a román szakirodalomból.² Ha a középkori vagy általában a premodern időszak tekintetében a vonatkozó források ritkasága elegendő magyarázatot ad is e hiányra,³ az utóbbi két évszázad román történelmében nyilvánvalóan sokkal jelentősebb számú anyag áll rendelkezésünkre. Ennek ellenére a történetírás ezen időszak esetében is ugyanezt a képet mutatja. A román–magyar viszonyt taglaló (vagy legalábbis érintő) hatalmas mennyiségű irodalom dacára azok a mentális reprezentációk, amelyek az együttélés során kialakultak, igen csekély mértékben keltették fel a román történészek érdeklődését.⁴ E tanulmány keretei nem teszik lehetővé e jelenség okainak vizsgálatát, bár ez már önmagában is érdekes feladat volna a román történelmi és politikai imagológia számára. A jelenlegi helyzetben e kérdéskör bármely aspektusának elemzésébe kezdünk, a tudomány számára feltáratlan területre érkezünk.

¹ MITU 2006: 229–239.

² Ezért szeretnék egy alaposabb kutatást szentelni a román kultúrában kialakult magyarságképnek. Ugyanakkor nehézséget okoz az előzetes kutatás hiánya, amely kijelölné a vizsgálat kereteit a különböző időszakokat és földrajzi térségeket illetően.

³ Meglepő a magyarokra vonatkozó utalások csekély száma a középkori román szövegvivonatokban, még ha azokat a deklaráltan imagológiai kérdéseknek szentelt szakirodalomban idézik is: MAZILU 1999: 115–117, 172–175; ȚIGHILIU 1997: 296. Több elszórt hivatkozás található Ioan-Aurel Pop művében is (POP 1998: 141–142). Új távlatot nyitnak Ovidiu Pecican kutatásai a román krónikaíró-hagyomány kezdeteiről; e kutatások számos rendkívül világos ideológiai értelmezést tartalmaznak a magyar királyságról. Lásd PECICAN 1998: 64–68, 103–112, 139–160, 173–252.

⁴ A témával kapcsolatos tanulmány egy magyar szerzőtől: KÖPECZI 1995.

A tanulmány címében felvetett témakörre vonatkozóan azonnal megállapíthatjuk, hogy a 19. századot megelőzően igen kevés ismerettel rendelkezünk az erdélyi románok magyarságképéről. Még a romantika korától folyamatosan megjelenő népköltészeti gyűjtemények sem nyújtanak megfelelő támpontot erre vonatkozóan. Részben azért nem, mert a gyűjtők maguk cenzúrázták a magyarságra nézve kedvezőtlen kijelentéseket, hogy elkerüljék a sovinizmus vádját, másrészt mert a magyarokra vonatkozó negatív részletek sok esetben modern kori betoldások, melyek a falusi lakosság körében csak a 19. század második felétől terjesztett nacionalista ideológia szüleményei.⁵ Ha azonban a románok és a magyarok közötti – vallási, politikai és társadalmi téren egyaránt feszültségekkel terhelt – viszonyból indulunk ki, amire vonatkozóan viszont a szakirodalom legalább két támpontot kínál: egyfelől a magyarok körében kialakult románságképet,⁶ másfelől a középkori román szövegekben fennmaradt néhány elszórt értékelést a magyarokról, feltételezhetjük, hogy ez a kollektív reprezentáció számos negatív vonást tartalmazott. Ilyen sommás jellemzést hagyott ránk többek között Grigore Ureche a 17. századból: „A magyarok kíváncsi és hitetlen emberek, ravaszok, a barátságot nem sokra tartják”,⁷ valamint a Cantacuzino-krónikába utólag beépített *Istoria lui Mihai Vodă sin Pătrașco Vodă* (Mihály vajda és Pătrașco vajda története) szerzőjétől: „Ezért [ti. Mihály vajda haláláért] szinte az egész kereszténység átkozhatja főképpen a magyar fajt, mert fajtájuk szerint gonosz és fondorlatos emberek.”⁸

Ahhoz, hogy egy népcsoportról kialakult képet helyesen értelmezzünk, természetesen elengedhetetlen, hogy abban a történelmi kontextusban helyezzük el, amelyben az létrejött. Csak ily módon érthető meg ideológiai funkciója: az, hogy milyen szerepet játszik a létrehozó és terjesztő közösség társadalmi képzetárában. A klisék szerepe a fent idézett esetekben könnyen felismerhető – arra való, hogy ideológiai igazolását adják a középkori román vajdák magyar királyok és fejedelmek ellen folytatott hadviselésének. Amennyiben azonban elfogadjuk az ilyen és ehhez hasonló negatív sztereotípiák továbbélését a 19. században is, azokat nyilvánvalóan az újkor sokkal összetettebb ideológiai szükségleteinek tükrében kell vizsgálnunk.

Azt a nézetet cáfolandó, miszerint a 19. század elején a magyarságról kialakult képhez az erdélyi románság gondolkodásában hangsúlyosan negatív konno-

⁵ Lásd FLOREA 1998; IANC 2000.

⁶ A 18. század vonatkozásában erről Toader Nicoară nyújt elemzést (lásd NICOARĂ 2004: 237–254, *A románok helye a magyar nemesi érzékenységben* című fejezet). A 19. századot illetően lásd MITU–MITU 1998; MITU 2000.

⁷ Idézi MAZILU 1999: 173. Grigore Ureche (1590 körül–1647) az első román krónikáíró. Fő műve, az 1359–1594 közötti eseményeket rögzítő *Havasalföld krónikája*, a román történetírás kezdetét jelzi. (*A ford.*)

⁸ Idézi POP 1998: 142.

tációk társultak, elsőnek egy olyan szöveget vizsgálók, amelyben meglepően kedvező vélemény körvonalazódik a magyarokról: „A magyar nép nyilvánvalóan már e tájra érkezésekor emberségesnek és befogadónak mutatkozott [...] azokkal a népekkel szemben, akiket itt talált, és akikkel később polgári közösséget alkotott. [...] Mert hiába is keresnénk széles e világon egy olyan országot, amely felülmúlná Magyarhont (bárcsak e szavak ne árulnák el irigységemet!) ebben a dicsőségben [...]. Tapasztaltuk, hogy a magyar népnél szokásba jött nem is annyira a köz megmentésének (*salvarea publica*) gondolata, mint inkább az a törekvés, hogy a megkülönböztetés minden fajtáját eltörölve a királyság különféle, ám a közös boldogság termései és a közös hazaszeretet által egyesített népei között, mindenkinek egy gondolata és igyekezete legyen: a közjó megteremtése. Boldog emberek! Boldog országok! Ha a vallási és honpolgári türelmetlenség örültségeit a végső-kig tompítva minden ember, aki egy hazában él, ugyanazon törvények alapján cselekedne, a vetélkedés ugyanazon szellemétől és a közös megváltás ugyanazon vágyától vezérelve, ezáltal az állam is erősebbé válna; ha minden honpolgár előtt ugyanaz a cél lebegne (összefogni, ahogyan egyik kéz mossa a másikat), a polgárok egyéni boldogsága is gyarapodna.”⁹

Nem állíthatjuk a kiválasztott szövegről, hogy jelentéktelen vagy nem jellemző. Egy Pesten kiadott névtelen vitairat része, mely 1812-ben jelent meg, s legvalószínűbb, hogy Petru Maiortól származik.¹⁰ Ebben a munkában a felvilágosult tudós szembeszáll Schwartner Márton geográfus románoknak címzett kijelentéseivel, melyeket Maior becsmértlőnek és alaptalannak tart.

A szemelvény alapján egyértelműen rámutathatunk arra, miként alkalmazzák a nemzetképeket azok, akik saját nézőpontjaik alátámasztására hozzák létre és terjesztik őket. Maior itt a magyarság 18. századi énképének egy fontos összetevőjét veszi át, nevezetesen, amely Magyarország soknemzetiségű jellegét hangsúlyozza, valamint azt, hogy Magyarország határain belül ezek a népek egyetértésben élnek.¹¹ E kép háttérében a felvilágosodás politikai ideológiájának kulcsfontosságú toleranciaeszméje húzódik meg, amely II. József reformjainak idejéből eredeztethető, de hatása a Habsburg Monarchiában később is érezhető. Bár magyar szerzővel folytat vitát, a román tudós nem vonja kétségbe ezt a magyarságképet, ellenkezőleg, elfogadja és kiindulópontként használja fel érveléséhez, hogy rá-

⁹ I. G., *Discussio descriptionis valachorum Transylvanorum...*, Pest, 1812, átvétel a Florea Fugariu által szerkesztett antológiából: FUGARIU 1983: 855, 862.

¹⁰ Lásd GYÉMÁNT 1986: 85; FUGARIU 1983: 855–856, 858 (*b* jegyzet), 860 (*a* jegyzet), 862 (*b* jegyzet). Petru Maior (1760–1821) történész, nyelvész. Az Erdélyi Iskola egyik legjelentősebb képviselője. Támogatásával jelent meg 1825-ben a *Lexiconul de la Buda* (Budai Lexikon). Történelmi és nyelvészeti műveiben a román nyelv tiszta latinságát próbálta bizonyítani. (*A ford.*)

¹¹ Hasonló ideológiai reprezentációról lásd ÁCS 1996: 110–133.

mutasson, ellenfele éppen ezt a Magyarországra jellemző toleranciaeszményt nem tartja tiszteletben. Megállapítható, hogy Maiort e kijelentések megfogalmazásában jelentősen befolyásolhatta az a tény, hogy az itt megjelenő román nyelvű nyomtatványok cenzoraként sokat tartózkodott Budán. Ez a tapasztalat lehetővé tette számára, hogy a magyarok kollektív önképével és a magyar politikai ideológiával megismerkedjen, amit, legalábbis részben, magáévá is tett és szellemi horizontjába beépített.

Maior véleménye nem egyedülálló. Ezt egy másik szöveg is igazolja, mely hasonlóan kedvező képet fest Magyarországról és a magyarok toleráns magatartásáról. Az aradi románok, akik a szerb egyházi előljáróságot román püspökökre kívánták volna lecserélni, egy 1814-es beadványukban a következőket írták: „Törvénykönyveink ezt mutatják, de történeteink is számtalan példával bizonyítják, hogy a magyar anyaország ezt a román nemzetet, amely nála is öregebb, úgy tartotta és nevelte, mint édes gyermekét, tekintet nélkül a nyelvi és vallási különbségekre.”¹²

Az aradi beadvány szerkesztői maguk is a Maior által alkalmazott érvelési stratégiát követik, melynek alapja a magyarság énképéből ismert konkrét klisé elfogadása és felhasználása. Kérésüket, mondják az aradiak, éppen Magyarország alkotmányos és a diszkriminációt elutasító politikai hagyományai teszik megalapozottá.

Azt mondhatnánk természetesen, hogy e pozitív klisék használatának bizonyos esetekben csak retorikai valósága volt, és semmi többet nem jelentettek pusztán argumentációs fogásnál. Ez igaz, de ugyanakkor különböző szövegekben történő gyakori előfordulásukkal hozzájárultak egy kedvezőbb magyarsággép kialakulásához, különösen a magyarországi románság köreiben. Ez a kép igazolta a bán-sági románok törekvését, hogy a szerb egyházi hierarchiával folytatott vitájuk idején a magyarokban keressenek szövetségest. Ugyanakkor a korabeli „jóindulatú” etnikai reprezentációkat a felvilágosult örökség mellett a Metternich-korszak konzervatív politikafilozófiája is pozitívan befolyásolta. Ez ugyanis gátat vetett minden olyan ideológiai képződménynek, amely alkalmas lehetett volna a fennálló politikai rend legitimitásának megkérdőjelezésére, miközben bátorította a társadalmi és nemzeti „összhang” gondolatát.

Ezzel szemben az erdélyi románság új nemzedékét, amely 1848-ban jut szerephez, s amelyet Simion Bărnuțiu¹³ és Alexandru Papiu Ilarian¹⁴ képvisel, már

¹² PĂCĂȚIAN 1904: 141.

¹³ Simion Bărnuțiu (1808–1864) jogász, politikus. 1848 márciusától az erdélyi román nemzeti mozgalom vezére. A balázsfalvi román nemzeti gyűlésen a császárhú irányzat képviselője. (A ford.)

¹⁴ Alexandru Papiu Ilarian (1827–1877) jogász, történész, nyelvész, az 1848-as román szabadságharc egyik vezéregyénisége. Bărnuțiuval együtt részt vett az áprilisi, majd a májusi balázsfalvi nagygyűlésen. *Felső-Dácia románságának története* című munkáját, melyet 1851–1852-ben Bécsben adott ki két kötetben, a Habsburg-hatalom betiltotta. (A ford.)

a minden tekintetben erőszakos ellenállást hirdető liberális romantika ideológiája hatja át. Ezek a fiatalok átmenetet képeznek a (nemzeti vitáknak és a negatív nemzetkép kialakulásának kevésbé kedvező) felvilágosodás kozmopolita és liberális szellemisége, valamint a megváltoztathatatlan nemzeti adottságok herderi gyökerű elmélete között.¹⁵

Az 1848-at követő új politikai és ideológiai erőterben Papiu Ilarian keményen bírálja a század eleji román értelmiséget (Damaschin Bojincă-t,¹⁶ Petru Maiort), akik nézete szerint nem álltak ellen kellő határozottsággal a magyarosítás veszélyének. Az általuk terjesztett előnyös kép a magyarságról most Papiu Ilarian támadásainak célpontjába kerül. E pozitív kép legjobb esetben is naivitást feltételez elfogadóirol. Papiu Ilarian szerint ezek a képek roppant veszélyesek, hiszen elaltatják a románság éberségét a nemzet ellenségével szemben – ez a gondolat gyakran felmerül fő művében, a *Felső-Dácia románságának történetében*: „Még a románok nagy írástudói is, akik a magyarok ébredésével egyszerre léptek fel, bár saját szemükkel látták, hogyan magyarosodnak el a románok, mégsem vették észre a rossz gyökerét, azaz a magyarok országának konstitúcióját [...] És e tekintetben nagyot tévedtek. Maga Petru Maior [...] azt mondja híres történetében, hogy a fényes magyar nemzetség soha semmilyen igazságtalanságot nem követett el a románokkal szemben, és a románság nagy hitehagyottjaival, a Jósikákkal, Huszárokkal, Naláztokkal stb. példálózik.”¹⁷

Folytatva a gondolatmenetet, Papiu Ilarian Petru Maior 19. század eleji örököseit is kárhoztatja: „Petru Maior utódai a Temes és Körös mentéről semmiképp sem ismerték fel nála jobban a veszélyt, amely a román nemzetet a magyarság részéről fenyegette.”¹⁸

Közülük különös figyelmet szentel a bánási tudósnak, Damaschin Bojincă-nak, akit Papiu Ilarian azért bírál, mert „dicséretre méltó dolognak tartja, hogy a románok oly szorgalmasan tanulják a magyar nyelvet, a román ellenében”.¹⁹

Papiu Ilarian hosszan idéz a tudós munkájából, hogy kijelentései „súlyosságát” bizonyítsa és rámutasson Bojincă hatalmas „tévedésére”, azaz, hogy megengedhetetlenül mérsékelt magatartással és alaptalan rokonszenvvel viszonyult a magyarokhoz. Bojincă, mutat rá felháborodottan Papiu Ilarian, 1827-ben a következőket írta: „a románok okosan teszik, hogy szorgalmasan tanulják a haza nyelv-

¹⁵ Lásd MARICA–HAJÓS–MARE–RUSU 1968: 10–49; HITCHINS 1987: 83–114.

¹⁶ Damaschin Bojincă (1802–1869) bánási jogász, tudós, a román felvilágosodás egyik vezéralakja. A román kultúra latin eredetének harcos képviselője. (*A ford.*)

¹⁷ PAPIU ILARIAN 1852, II. kötet, CIII skk.

¹⁸ *Uo.*

¹⁹ *Uo.*

vét, a magyart – melynek édessége (!)²⁰ még az idegeneket is elbűvöli –; hiszen ha bíráló szemünket a Marostól a Máramaros széléig és még távolabb húzódo vidékre vetjük, számtalan férfiút találunk, akik a született magyaroknál nemcsak hogy jobban beszélik a haza nyelvét, a magyart, de szeretetből a szülőföld és a magyarok iránt, akiknek hűséges polgártársai, a kezdetektől fogva. Ma is és mindenkor fáradhatatlan munkával járulnak hozzá a haza kultúrájának terjesztéséhez”.²¹

Látható, hogy Bojincă nemzettársai rokonszenvét azért hangsúlyozza, hogy ezzel is aláhúzza a román polgárok lojalitását, akik kiveszik a részüket a „haza” közös javainak létrehozásából. Következésképpen megérdemlik, hogy minden követelésüket kielégítsék. Másrészt Bojincă szembe is kíván szállni a románokat ért bírálatokkal, melyek szerint a románok nem akarják az ország nyelvét megtanulni, és nem kötik le őket a közös célok, az egész társadalom érdeke.

Papiu Ilarian számára azonban ezek a kijelentések veszélyes gyengeséget bizonyítanak. A határozottság hiányának, amit a románság a „magyarkérdésben” tanúsít (mint azt Bojincă esete is igazolja), Papiu Ilarian szerint a szlávoktól és Oroszországtól való indokolatlan félelem az alapja. A bánátiak mozgalma a szerbek ellen csak egyik példája ennek a félelemnek. A negyvennyolcas forradalmár könyvének egyik alapeszméje, hogy a románoknak a magyarok, és nem a szlávok ellen kell fellázadniuk, hiszen a valódi veszélyt nemzeti létükre a magyar állam jelenti.

Ebből a gondolatból kiindulva Papiu Ilarian a magyarokat kedvező színben láttató minden megnyilvánulást elítél. Ide vezethető vissza az a jól ismert kép, amely a románokban a magyarokról mint történelmi „vetélytársaikról” fokozatosan kialakul. Ennek értelmében azok a románok, akik kedvezően szólnak a magyarokról, vagyis nem ismerik fel azt a halálos veszélyt, amelyet a románokra nézve a magyarok jelentenek – vagy naivak, vagy rosszhiszeműek. Más szóval, ha a magyarok barátjának tartod magad, vagy manipulálnak, vagy árulóvá lettél. Semmi más magyarázata nem lehet az ilyen viselkedésnek, hiszen a magyarok ártó szándéka a románság irányában nyilvánvaló tény azok számára, akik ezt a képet magukénak vallják. Következésképpen a párbeszédnek vagy kompromisszumnak (ami a magyarok egyes nézeteinek elfogadását feltételezné) semmilyen formája nem képzelhető el.

Természetesen a „magyarokon”, akikre ezek a gondolati sémák vonatkoznak, elsősorban vezetőiket, politikusait kell értenünk. Bizonyos esetekben a „nép”, a „köznapi emberek”, részben a környezeti hatások hangsúlyozásával, részben a

²⁰ A felkiáltójel Bojincă „botrányos” rokonszenvének szól és Papiu Ilarian felháborodását hivatott érzékeltetni. A gondolat, miszerint a magyar „gyűlöletes nyelv”, állandó kliséje maradt a románok magyarságképeinek. Az a tény, hogy Bojincă ezt az „evidenciát” ilyen derűsen figyelmen kívül hagyja, szinte felfoghatatlan Papiu Ilarian számára.

²¹ PAPIU ILARIAN 1852, II. kötet, CIII skk.

korszakra jellemző „politikai korrektség” stílusának megfelelően, mentesülnek a vádak alól. Ám a vezetők nem tesznek mást, mint az egész nép érdekeit és törekvéseit képviselik – ezt valamennyi romantikus, nemzeti demokrata így gondolja –, ennél fogva az egész nemzetre kiterjeszhető az általánosítás; ha explicit módon nem jelenik is meg, szinte minden esetben magától értetődő.

Papiu Ilarian (akinek apját, ne feledjük el, a magyar forradalmárok végezték ki 1849-ben)²² egyike lesz a románok azon képviselőinek, akik a leghatározottabb szerepet vállalják az új, ellenséges magyarságkép kialakításában. Figyelemre méltó lehet e tekintetben a következő értékelés, amely semmi kétséget nem kíván hagyni az olvasóban afelől, hogy a magyarok természetüknél fogva, *par excellence* elnyomók: „A magyarok történelmük, jellemük, földrajzi helyzetük, de főképpen emberi természetük gonoszsága miatt nem tudnak igazságosak és emberségesek lenni a többi nemzettel szemben, s ez a gonoszság arra ösztönzi a nemzetet, hogy az egyénhez hasonlóan elnyomja, leigázza, felfalja a gyengét, ahogy a nagy halak lenyelik a kicsiket. Ez a gyengeség kisebb vagy nagyobb mértékben közös minden nemzetben. Még a legműveltebb nemzetek műveltsége sem igazi kultúra, amely jogszerűségeen nyugszik, hanem egyfajta máz, rafináltság. De talán egyetlen nemzetnél sem érvényesül ez az emberi gyengeség jobban, mint ahogy a magyaroknál kifejezésre jut a velük együtt élő nemzetekkel szemben. Ezt a természetes hajlamukat a többiek leigázására kiegészítik más vonások is, mint az az elviselhetetlen nemzeti gőg, amely a magyarok sajátja, s amelynek nincs határa, ugyanakkor a történelmük – a magyar nemzet fennmaradását ezer éven át csupán a románok és a szlávok elnyomása tette lehetővé.”²³

Tehát a magyarok „hajlamát” más népek elnyomására a történelmi környezet, a földrajzi helyzet, de mindenekelőtt az őket jellemző „lelkialkat” magyarázza. Papiu Ilarian a felvilágosodás szellemében elismeri, hogy ez a hajlam valamennyi népre jellemző. Akár a románokra is, tehetnénk hozzá. De a (felvilágosodás kori ideológiából örökölt) egyetemes látásmódnak tett pillanatnyi engedményt azonnal visszavonja, hogy ismét helyet adjon annak a másik elméletnek, mely szerint minden népnek összetéveszthetetlen karaktere van. Papiu Ilarian szerint a magyarok „természetében”, jellemében rejlő vonása az igazságtalanság és a mérhetetlen nemzeti gőg. Hasonlóképpen (az „eredendő” erényeknek és bűnöknek antitézisen nyugvó sémáját hozva létre): a románok „jellemző vonásai” az emberség, szerénység és az igazságérzet.²⁴

Kétségtelen, hogy a kölcsönös bűnököt és kegyetlenkedést felszínre hozó 1848-as forradalom volt az, ami szélsőséggé tette a románok negatív magyar-

²² Lásd CHINDRIȘ–NEAMȚU 1995: 12, 86.

²³ PAPIU ILARIAN 1852, II. kötet, LXXXIX–XC.

²⁴ Lásd MITU 1997: 291–293, 301–304.

ságképét, s ez akkor is igaz, ha az elméleti, herderi típusú nacionalizmus is felelőssé tehető e fejlődésért, amennyiben megengedte, hogy értelmezői a történelmi és a korabeli állapotokat ne vallási, politikai, társadalmi és egyéb okokkal, hanem a nemzeti ellentétekkel magyarázzák.

Egy újabb, ezúttal a forradalom napjaiból származó szöveg nyilvánvalóvá teszi egyrészt az erőszakos események konkrét, közvetlen hatását a *másik* reprezentációjára, másrészt azt a folyamatot, ahogyan az *idegen* agresszivitása értelmezhetővé, értékelhetővé és elítélhetővé válik, miközben a *mi* helyzetünk minden esetben igazolható a nacionalista ideológia gondolati sémáival. 1848 júniusában Constantin Romanu-Vivu a mihalți esetre utalva írja Nicolae Bălcescunak: „Barbárságukat [ti. a magyarokét] nem lehet leírni, hiszen a sötétség századában sem estek efféle kegyetlenkedések. Minden embertelenség dacára a románok megmaradnak románoknak. Ami pedig történt, a mi bűnünk [a forradalom vezetőié], hiszen mi intettük békességre a román népet, azt gondolván, hogy a szabadság századában vagyunk, s talán majd a jöttment magyarokat és székelyeket is utoléri az európai szellem. De tévedtünk, hisz tetteikkel bizonyították, hogy megmaradtak azoknak, akik egykor Mongóliából érkeztek. Annál rosszabb nekik, mert mi polgárokként fogunk élni, míg ők elvesznek.”²⁵

Tehát egy konkrét esemény, amilyen a mihalți összetűzés volt (amely egy csoport román paraszt halálához vezetett, akiket a rend helyreállítására kiküldött csapatok lőttek le)²⁶ egyfelől a negatív magyarságkép, másfelől a pozitív román énkép tükrében válik „megmagyarázhatóvá” és feldolgozhatóvá, így alkalmas lesz a magyarok, illetve a románok karakterére vonatkozó általánosítások megfogalmazására.

A magyarok barbár viselkedése azzal magyarázható, hogy „jövevények”, nem „európaiak”, szemben a románokkal. Egy nemzet európaisága elsőrendűen a politikai viselkedésében tükröződik, amelyben kifejezésre jut a politikai demokrácia értékrendje, az emberi jogok tiszteletben tartása, illetve a szabadság és egyenlőség eszméi melletti elköteleződés. Ugyanakkor az európaiság a származással összefüggő jelenség is, amely történelmileg örökölhető. E két aspektus (a politikai és a történelmi) szorosan összefügg, egymást kölcsönösen megvilágítja a *másik* értékelésének ezen a sajátos logikai fonalán.

A fennálló földrajzi helyzet kisebb súlyt kap a két említett eseménnyel kapcsolatban, melyeket előzményeknek is tekinthetünk. A magyarok, jóllehet a románoknál földrajzilag közelebb állnak Európa földrajzi közepéhez, mégsem tekinthetők igazi „európaiaknak” „barbárságuk” miatt, melyet itt ázsiai származásukkal is magyaráznak. Ilyen értelemben a magyarok „mongoloknak” tekinthetők. Ezzel szem-

²⁵ BODEA 1967: 319.

²⁶ Két értelmezés erről az esetről: NEAMȚU 1996: 46–50; EGYED 1998: 132–135.

ben a románok valódi „európaiak”, hiszen tiszteletben tartják a kontinens civilizációjára jellemző értékeket, ami, nem mellékesen, összhangban van történelmi eredetükkel. Következésképpen, minthogy a jövő csak a szabadság és egyenlőség európai eszméit tiszteletben tartók számára adott (s mivel a magyarok, szemben a románokkal, nem képesek ezen értékeket elfogadni), a magyarok „elvesznek”, míg a románoknak „európai” viselkedésükhöz méltó sorsban lesz részük.

Mindazonáltal Erdélyben még a polgárháború időszakában sem csupán elitélő forradalmi szövegek születtek a magyarokról,²⁷ hanem szolidaritásra való felhívások is, a Mazzini- vagy Jules Michelet-típusú nemzeti liberalizmus utópisztikus, nagyvonalú stílusában.²⁸ Mind közül a legtöbbet idézett Avram Iancu Simonffy József magyar tábornoknak címzett, 1849 júniusában kelt levele, amelyben ezt olvassuk: „Testvérek! Higgyétek el, hogy tisztán látjuk és határozottan hisszük, hogy a két testvérországhban a mai és a jövő magyarország nem szólalhat meg a románok nélkül, ahogy a románság sem a magyarok nélkül. Hiszük és tisztán látjuk, hogy felénk is, mint felétek, ma vagy holnap egy hatalmas erő készül kinyújtani a kezét, amely rövid időn belül megfojt, s létezésünknek csak nyoma marad. Mindkét fél látja, hogy a veszély közletről fenyeget, és mégsem tudunk megegyezni. Nem tudom, mi az oka, az irigység vagy talán a büszkeség vagdalozik közöttetek és közöttünk, hogy még a haláltusa közepette sem tudunk közelebb kerülni egymáshoz.”²⁹

A népek testvériségének ugyanazt a retorikáját használva (amely a fennálló politikai tekintéllyel szembe forduló valamennyi szabadságharcost volt hivatott igazolni), a levél kifejti, hogy a románok „nem kívánják az egész magyar nemzetet kárhozatni, nem, ettől óvjon meg minket a népek Istene”.³⁰

A biztosítékok ellenére a levél szerzője ugyanakkor őszintén elismeri, hogy a román társadalom valamennyi rétegében fellelhető a magyarokra vonatkozó negatív kép. A levél békéltető szándéka érthetővé teszi, hogy a szerző a hangsúlyt nem a negatív magyarságkép okainak megnevezésére teszi (nevezetesen – mint azt a román vezetők gondolták – a magyar forradalmárok téves politikájára), ugyanakkor, legalábbis a sorok között, felfedezhető az a gondolat is, hogy a két nép közötti kapcsolatok „elhidegülésének” felelőssége elsősorban a magyarokat

²⁷ Nem szükséges említünk a bánági, Körös menti vagy máramarosi románság vezetőinek nagy részét, akik csatlakoztak a magyar forradalomhoz, s szükségképpen annak kedvező képét terjesztették. Ezek ugyanazt a mérsékelt hagyományt követik, amelyet század eleji példákön is bemutatam. Jellemző képét nyújtja e magatartásnak az *Amicul poporului* című népi újság, amelyet Pesten adnak ki 1848 nyarán a magyar országgyűlésbe beválasztott román politikusok.

²⁸ Lásd HOBBSAWM 1997: 41–47; HERMET 1997: 163–188.

²⁹ MAIOR 1972: 86–89.

³⁰ *Uo.*

terheli: „népünkben annyira leáldozott az irántatok érzett barátság és annyira eluralkodott az ellenséges érzület, hogy, áltatás nélkül mondom, inkább elfogadná bármely európai zsarnok kardját a magyarok ellenében. [...] Fájdalom, hogy ti, akiknek műveltsége – mint hiszitek – több hatalmas lépéssel megelőzött minket, nem láttátok ezt előre [...] Mégis a legemberibb őszinteséggel mondjuk, hogy még mindig nem késő barátokká lennünk, ha kitapasztalnátok ennek a módját, ha gyakorlatilag is bizonyítanátok azt a nagylelkűséget, melyről oly szívesen prédikáltok.”³¹

A román–magyar szövetség kérdése azonban, ami a kölcsönös fennmaradás záloga és az orosz terjeszkedés gátja lehetett volna, más, a negyvennyolcas politikai vezetők körében uralkodó magyarságképpel és a konfliktusos logikával inkább összeegyeztethető megoldást nyert. Mint láthattuk, Alexandru Papiu Ilarian úgy vélte, hogy a románok legfőbb ellensége nem Oroszország, még kevésbé a velünk szomszédos szlávok. E meggyőződés tükrében tehát a magyarokkal való szövetségnek nem volt jogosultsága, mi több, azt határozottan vissza kellett utasítani: „Tehát az igaz hazafiaknak ezzel *a veszéllyel* [a magyarság veszélyével – kiemelés tőlem, S. M.] szembe kell szállniuk, mint korábban Árpáddal és Töhötömmel.”³²

Még ha földrajzi helyzetüknél fogva a románok és a magyarok eleve alkalmassak lehetnének is arra, hogy „természetes akadályt” képezzenek a szlávok útjában, a románok egy ilyen szövetséget csak „igazságos, a nemzeteket tiszteletben tartó magyarokkal köthetnének, amilyeneket nem látott még a történelem”.³³

Papiu Ilarian iróniája jellemző módon zárja le a „nemzeti szövetségek” kérdéskörét. A „valódi román hazafi” csak magyarelles lehet. Aki viszont a szerbekkel szembefordulva védelmezi nemzetét, téved, mert a szláv veszély nem nyilvánvaló. Ahogy *Történelemkönyvünk* (minden nacionalista bibliája) tanította, amely megmutatta a helyes utat, s az optimális döntések kiindulópontja volt, sokkal inkább, mint bármely kortárs elemzés, s ahogy a Papiu Ilarian által idézett Anonymus *Gestája* is utal rá, az „igaz” románoknak a szlávokkal kell szövetkezniük a magyar elnyomással szemben.

Egy utolsó részlet Papiu Ilarian könyvéből pontosan rávilágít annak a szövetkezési ajánlatnak az igazi céljára is, amelyet Bărnețiu 1848 májusában fogalmazott meg balázsfalvi *Beszédében*: „Miután a szabadság egyenlő mértéke alapján alakul és szerveződik a román nemzet, csak azután lépjen szövetségre a magyarokkal a közös önvédelem érdekében, ahogyan ezt az egyik szabad nemzet a másik szabad nemzettel teszi.”³⁴

³¹ *Uo.*

³² PAPIU ILARIAN 1852, II. kötet, CX skk.

³³ *Uo.*

³⁴ *Raporturile românilor cu ungurii și principiile libertății naționale*, in PASCU 1988: 28.

Első hallásra ez a felvetés őszinte meghívásnak tetszik a magyarok és a románok megegyezésére. De ha a román gondolkodásban általánosan érvényes magyarságképet is figyelembe vesszük (melyet Bărnăuțiu is kétségkívül magáénak vallott), a sorok között körvonalazódni kezd e felhívás alkalmi retorikája. Tudjuk mi jól, kik ezek a magyarok, akikkel együtt (többek között a „népek testvérisége” utópisztikus ideológiája nevében) meghívást kaptunk a megegyezésre!³⁵ Ez a mondat hiányzik ugyan a *Beszédből*, de a sorok mögött minden korabeli „román hazafi” kiolvashatta. Elvileg, mondja Bărnăuțiu, szövetkezhetünk a magyarokkal, ám ez a kijelentése csupán annyit kíván hangsúlyozni, hogy a románok nyitottak a párbeszédre. Valójában azonban „mi” nagyon jól tudjuk, hogy a magyarokkal való megegyezés nem lehetséges, hiszen azok soha nem fognak lemondani hatalmi törekvéseikről. A megegyezés gondolata (legalábbis Papiu Ilarian és Bărnăuțiu esetében) az önigazoló retorika részét képezte, amely arra volt hivatott rámutatni, hogy a románok valóban békét akarnak, következésképp csak a magyarok okolhatók a konfliktusok fennállásáért.

Ebben a konkrét helyzetben a magyarokra vonatkozó előítéletek dominálnak a valóság fölött, s átveszik a politikai elemzés, illetve a pragmatikus megfontolás helyét. Már maga a politikai döntés is jelentős mértékben a magyarok „elnyomó karakterére” utaló kliséken nyugszik, amelyeket számtalan példával lehet kiegészíteni akár a hétköznapi élet, akár egy hasonló gondolatmenet mentén felépített történelem eszköztárából. A magyarság nemzetképét tehát egy alapvető bizalmatlanság jellemzi, ami drámai módon csökkenti a párbeszéd és a kompromisszum esélyeit.

Ahogy Papiu Ilarian rámutat a románok ókori és középkori történelmének szentelt összefoglaló műve első kötetének végén, „Felső-Dácia románságának históriája nem volt más, mint szakadatlan elnyomás a magyarok részéről: véget nem érő harc e két tényező között. Nemzetünk balsorsának ez az elnyomás az okozója, ha pedig az elnyomás okaira vagyunk kíváncsiak, azokat nem csupán az idegek ellenségességében, de – őszintén szólva – a románok gyengeségében is kell keresnünk. Joggal alkalmazhatók a románokra Rousseau szavai: az erőszak szolgátságba vetette őket, a gyávaság pedig örökös jobbágyságban tartotta.”³⁶

Papiu Ilarian így felépíti az erdélyi románság történelmét, amelynek legfőbb jellemzője a magyarokkal való szüntelen konfrontáció. E történelemre döntően rányomja bélyegét 1848 példája, amely valóban a két nemzet életre-halálra szóló

³⁵ Több mint másfél évszázaddal később Corneliu Vadim Tudor, a nacionalista politikus és költő bevallotta a román–magyar viszonyoknak ebből a víziójából eredeztetni azt a következtetését, melynek kategorikus és emlékezetes megfogalmazása így hangzik egyik versének visszatérő motívumában: „Mi sosem fogjuk megérteni egymást!”

³⁶ PAPIU ILARIAN 1852, I. kötet, 224–225.

konfliktusának látványát uralja. A negyvennyolcas történész azonban a korabeli helyzetet egy ezeréves történelemmel próbálja megmagyarázni. 1848-at a megelőző évezred szükségszerű folyományának tekinti. Hasonlóképpen jár el Nicolae Bălcescu is történelmi írásaiban, azzal a különbséggel talán, hogy szerinte a románok ellenségei nem kizárólag a magyarok, hanem az összes külső „ellen” s ezzel együtt a belső „kizsákmányolók” (akiknek soraiból nem hiányzik a hazai bojárság sem). Az „ellenség” felelőssége mellett mindkét történész a románok saját „bűneit” is felrója, nevezetesen, hogy a múltban nem próbáltak kellő határozottsággal kitörni balsorsukból.

Ezzel az érveléssel Papiu Ilarian igazolni kívánja a korabeli románság tetteit, beleértve a forradalom során elkövetett erőszakos cselekedeteket is. Az erőszakot, véli, érthetővé és megmagyarázhatóvá teszi a hosszú elnyomás. A történész ugyanakkor felmentést kíván adni a románoknak azon vád alól, hogy a „reakciós” Ausztriát támogatták a „forradalmi”, „liberális” Magyarországgal szemben. A történelem tükrében, állítja Papiu Ilarian, a románok lázadása a magyarok ellen természetes és jogos tettként jelenik meg, amely csupán fenntartja a jelenben a két nép közötti szüntelen szembenállást.

Végezetül megállapítható, hogy a román kulturális és történelmi képzettár a romantikus szerzők örökségét átvette, és gyakran igen különböző kontextusokban elhelyezve máig megőrizte a magyarok és románok állandó konfliktusának gondolati sémáját mint a két nép történelmének alapmotívumát.

Kisspál Klára fordítása

Irodalom

- ÁCS Zoltán 1996. *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*, Bp., Kossuth Könyvkiadó
- BODEA, Cornelia 1967. *Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834–1849*, București
- CHINDRIȘ, Ioan–NEAMȚU, Gelu (eds.) 1995. *Procese politice antiromânești care au zguduît Transilvania în toamna anului 1848*, București
- EGYED Ákos 1998. *Erdély 1848–1849*, Csíkszereda
- FLOREA, Monica 1998. *Imaginea străinului în mentalitatea populară*, szakdolgozat, Cluj-Napoca, Babeș-Bolyai Tudományegyetem
- FUGARIU, Florea (ed.) 1983. *școala Ardeleană*, I, București
- GYÉMÁNT, Ladislau 1986. *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București
- HERMET, Guy 1997. *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Iași
- HITCHINS, Keith 1987. *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania*, in Teodor POMPILIU (ed.), I (1700–1868), Cluj-Napoca
- HOBBSAWM, Eric J. 1997. *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate*, Chișinău

- IANC, Daniela 2000. *Instrumentalizarea cultural-politică a culegerilor de folclor*, egyetem-i disszertáció, Cluj-Napoca, Babeş-Bolyai Tudományegyetem
- KÖPECZI Béla 1995. *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe*, Bp., Akadémiai Kiadó
- MAIOR, Liviu (ed.) 1972. *Avram Iancu. Scrisori*, Cluj-Napoca
- MARICA, George Em.–HAJÓS, Iosif–MARE, Călina–RUSU, Constantin 1968. *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București
- MAZILU, Dan Horia 1999. *Noi despre Ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Iași
- MITU, Melinda–MITU, Sorin 1998. *Românii văzuți de maghiari. Imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca
- MITU, Melinda 2000. *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca
- MITU, Sorin 1997. *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București
- MITU, Sorin 2006. *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*, Iași
- NEAMȚU, Gelu 1996. *Revoluția românilor din Transilvania 1848–1849*, Cluj-Napoca
- NICOARĂ, Toader 2004. *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680–1800). Societate rurală și mentalități colective*
- PAPIU ILARIAN, Alexandru 1852. *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I–II, Viena
- PASCU, Ștefan (ed.) 1988. *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*, IV, București
- PĂCĂȚIAN, Teodor V. 1904. *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, 2. kiadás, I, Sibiu
- PECICAN, Ovidiu 1998. *Troia, Veneția, Roma. Studii de istoria civilizației europene*, Cluj-Napoca
- POP, Ioan-Aurel 1998. *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII–XVI*, București
- ȚIGHILIU, Iolanda 1997. *Societate și mentalitate în țara Românească și Moldova. Secolele XV–XVII*, București